

*Козубенко Л. М.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання**Університету Григорія Сковороди в Переяславі**<https://orcid.org/0009-0003-8835-9375>*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДИТЯЧИХ ПОВІСТЕЙ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Анотація. У статті розглянуто психологічні аспекти дитячих повістей Григора Тютюнника. Звернено увагу на те, що у художній літературі психологізм проявляється як здатність автора занурювати читача у світ внутрішніх переживань людини, де за думками та емоціями відкривається справжня сутність героя. Він дозволяє автору передати не лише зовнішні дії персонажа, а насамперед його духовний стан, моральні сумніви, внутрішні конфлікти та розвиток характеру. Через психологізм письменник показує, чому герой поводить певним чином, як він реагує на події, що відбуваються, і як формується його особистість. У творчості Григора Тютюнника психологізм стає центральним художнім принципом і визначальною рисою його стилю, головним засобом дослідження людської особистості. Він формує структуру творів, впливає на побудову образів і надання їм психологічної глибини, роблячи персонажів живими та переконливими.

З'ясовано, що дослідження художнього доробку Григора Тютюнника переконливо демонструє, що трагічні колізії і драматизм життя українського народу письменник передає через глибоке відтворення психології персонажів, їхніх почуттів, настроїв, а також взаємодії свідомого й підсвідомого. Саме це сформувало неповторну творчу манеру автора та стало характерною рисою його художнього стилю.

Розкрито те, що зосереджуючи увагу на складному й часто болісному процесі дорослішання своїх персонажів, Григор Тютюнник глибоко розкриває їхній внутрішній світ і психологічну еволюцію. У його прозі виразно простежується прагнення дослідити, як дитина з ще не сформованим характером сприймає навколишню дійсність, особливо в екстремальних умовах страху, абсурду, втрати та смерті. Письменник показує, що під тиском трагічних обставин свідомі переживання героїв поступово трансформуються у стихійний потік підсвідомих емоцій і відчуттів. Самотні підлітки, зіштовхнувшись із проявами зла, реагують спонтанно – через протест, опір, бажання відплати, що виявляється у їхніх вчинках, поведінці та внутрішніх конфліктах, художньо відтворених у структурі творів.

У статті доведено, що у своїх дитячих повістях Григор Тютюнник робить акцент на внутрішньому світі героїв – їхніх емоціях, переживаннях і сприйнятті власного досвіду у пізнанні навколишнього світу. Через деталі та символи письменник розкриває глибину душі своїх персонажів. У творах «Климок» та «Вогник далеко в степу» діти потрапляють у складні морально-психологічні ситуації, а автор застосовує широкий арсенал поетико-психологічних прийомів – ретроспекцію, асоціації, внутрішній монолог та інші, щоб передати їхні внутрішні конфлікти та духовне зростання.

Ключові слова: психологізм, аспект, дитина, світ, письменник, герой, повість, почуття, творчість.

Постановка проблеми. У художній літературі психологізм проявляється як здатність автора занурювати читача у світ внутрішніх переживань людини, де за думками та емоціями відкривається справжня сутність героя. Він дозволяє автору передати не лише зовнішні дії персонажа, а насамперед його духовний стан, моральні сумніви, внутрішні конфлікти та розвиток характеру. Через психологізм письменник показує, чому герой поводить певним чином, як він реагує на події, що відбуваються, і як формується його особистість. У творчості Григора Тютюнника психологізм стає центральним художнім принципом і визначальною рисою його стилю, головним засобом дослідження людської особистості. Він формує структуру творів, впливає на побудову образів і надання їм психологічної глибини, роблячи персонажів живими та переконливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологізму творів Григора Тютюнника, безперечно, привертала увагу літературознавців. Окремі її питання досліджували І. Дзюба [1], О. Калашникова [2], Ю. Ковалів [3], О. Корабльова [4], С. Ленська [5], Р. Мовчан [6] та ін., які аналізували різні аспекти його прози у контексті порушених у творах філософських і психологічних проблем.

Однак, незважаючи на певну кількість праць, присвячених цій темі, в сучасному літературознавстві і критиці бракує досліджень, які детально розкривають психологічні особливості дитячих творів Григора Тютюнника.

Постановка завдання. Відтак, нашим завданням є дослідити психологічні аспекти дитячих повістей Григора Тютюнника.

Виклад основного матеріалу. Дослідження художнього доробку Григора Тютюнника переконливо демонструє, що трагічні колізії і драматизм життя українського народу письменник передає через глибоке відтворення психології персонажів, їхніх почуттів, настроїв, а також взаємодії свідомого й підсвідомого. Саме це сформувало неповторну творчу манеру автора та стало характерною рисою його художнього стилю.

У повістях Григора Тютюнника «Климок» та «Вогник далеко в степу» глибокі психологічні переживання та трагічні мотиви розкриваються через унікальну побудову сюжету та особливу композиційну структуру творів.

Через світосприйняття юного героя автор повісті «Климок» розкриває драматичну правду воєнного лихоліття: «Він отак би й виріс серед уквітчаних тих ночей, якби не настали ночі інші, ночі без вогнів. У ці чорні ночі поїзди йшли частіше й швидше, ніж раніш, але від них уже не віяло сосновими дошками чи

теплою пшеницею, мокрим, щойно вийнятим із шахти вугіллям чи цегляною курявичкою з відкритих вагонів. Од них віяло ліками, димом польових солдатських кухонь, гарячими на сонці уламками літаків і гармат...» [1, с. 72].

Зосереджуючи увагу на складному й часто болісному процесі дорослішання своїх персонажів, Григор Тютюнник глибоко розкриває їхній внутрішній світ і психологічну еволюцію. У його прозі виразно простежується прагнення дослідити, як дитина з ще не сформованим характером сприймає навколишню дійсність, особливо в екстремальних умовах страху, абсурду, втрати та смерті. Письменник показує, що під тиском трагічних обставин свідомі переживання героїв поступово трансформуються у стихійний потік підсвідомих емоцій і відчуттів. Самотні підлітки, зіштовхнувшись із проявами зла, реагують спонтанно – через протест, опір, бажання відплати, що виявляється у їхніх вчинках, поведінці та внутрішніх конфліктах, художньо відтворених у структурі творів.

Головним у характері Климка, героя твору Григора Тютюнника, є його невідступне прагнення чинити відповідно до власних моральних принципів, що виявляється через неодноразові ситуації вибору між добром і злом.

У повісті відчутно проступають автобіографічні мотиви, адже Григор Тютюнник черпає натхнення зі свого дитинства. Автор, зберігаючи об'єктивність оповіді, передає тяжке становище Климка через його внутрішній світ – думки, почуття, сприйняття людей і подій довкола. Завдяки такому художньому прийому всі інші персонажі постають у світлі, визначеному ставленням головного героя. Саме так письменникові вдалося створити узагальнений, символічний образ дитини, що уособлює покоління, загартоване війною та нестатками [2].

Портретні штрихи Климка мають подвійне значення: вони не лише передають його фізичну виснаженість, а й віддзеркалюють глибокий внутрішній біль та емоційний стан («йде з торбою за плечима, худий, брудний, босий, а великі сині очі, червоні по білках, так і нишпорять...» [1, с. 63]; «Климка обсіпало колючим жарком, а ноги потерпили і знемоглися, як після щоденної ходьби...» [1, с. 74]). Ці деталі тісно пов'язані з образом дороги – одним із символів повісті, що поєднує зовнішній рух героя з його духовним випробуванням. Простір дороги, наповнений образами природи, стає відображенням його думок, страхів і надій.

З надзвичайною майстерністю Григор Тютюнник у повісті «Климко» передає глибину душевного потрясіння героя в момент, коли хлопець дізнається про загибель дядька Кирила. Автор тонко відтворює психологічний стан дитини через найменші деталі – тремтіння голосу, невпевнені рухи, зміну інтонації. Це миттєве потрясіння поступово переходить у глибокий смуток і відчуття спустошення, спричинене не лише втратою рідної людини, а й зруйнованого дому – барака, знищеного ворожими бомбами.

Тонкий внутрішній світ Климка розкривається не лише через його особисті страждання, а й через щирі турботи про вчительку Наталю Миколаївну та її доньку Олю. Дізнавшись про їхнє тяжке становище, хлопець виявляє співчуття й зрілість: пропонує прихисток у ваговій і запевняє, що допомагатиме піклуватися про дитину. Проте його доброта не обмежується лише емоційним імпульсом – вона переходить у дію. Саме це почуття відповідальності штовхає Климка вирушити до далекого Слов'янська, у пошуках не стільки фізичної сили

чи батьківського захисту, скільки засобів для порятунку інших від голоду та злиднів. У цьому прагненні виявляється глибокий символізм його імені – «Климко», що звучить лагідно й водночас означає духовну стійкість і милосердя [3, с. 2].

Григор Тютюнник у повісті «Климко» тонко передає стан страху й розгубленості хлопчика, який опиняється сам на дорогах війни. Через спокійний, але проникливий авторський голос читач відчуває холод, втому й тривогу, що супроводжують підлітків у їхньому виснажливому шляху. Дорога стає для Климка випробуванням на витривалість і мужність – не лише фізичну, а й духовну. В умовах голоду та холоду хлопчик проявляє кмітливість і силу волі: ділить останні сухарі, знайдені у діда Бочонка, знаходить тепло й поживу біля багаття з печеною картоплею. Його порятунком стають навіть найменші знахідки – куш глodu, картоплище, струмок чи баштанище з кавунчатами. Навіть коли страх холоду сковує тіло, Климко не здається: він майструє устілки зі соломи, щоб зігріти ноги й зберегти надію. Так у хлопчикові зростає внутрішня сила, яка перемагає страх і безнадію.

Найвищим проявом моральної зрілості підлітків у творах Григора Тютюнника стає їхня готовність жертвувати власним життям заради інших. У повісті «Климко» цей мотив набуває особливої трагічної сили: хлопчик, прагнучи врятувати пораненого солдата, без вагань показує йому шлях утечі від ворогів. Його вчинок – це спонтанний, але глибоко людяний акт милосердя, здійснений без страху й розрахунку. Саме в цій миті самопожертви розкривається духовна висота героя: він обирає добро, навіть коли це коштує йому життя. Так Григор Тютюнник утверджує ідею дитячої чистоти, що сильніша за страх і смерть.

Герої Григора Тютюнника залишаються морально незламними навіть у найжорстокіших життєвих обставинах. Попри голод і холод, вони не втрачають людяності, не дозволяють біді зруйнувати їхню внутрішню гідність. Навіть голод, який переслідує хлопців, не робить із них егоїстів чи жорстоких істот – навпаки, вони зберігають співчуття, намагаються підтримати одне одного, не скаржаться на власні муки. Особливо яскраво ця духовна чистота проявляється в поведінці Климка: відчувши фальш і нещирість Бочониhi, яка знехотя ставить перед ним миску борщу, хлопчик гордо відмовляється від їжі. Його вчинок – це мовчазний протест проти приниження, доказ того, що справжня сила полягає не в ситості, а в гідності: «– Я не голодний, – сказав Климко, одсуваючи миску, і похнюпився, щоб не дивитися на борщ. – Їж, – попросив Бочонок, винувато кліпаючи очима й хапаючи себе то за той, то за той вус. – Ти на бабу не дивись. Вона така і є. Климко навіть не поворухнувся» [1, с. 77].

Григор Тютюнник у повісті «Климко» тонко й стримано відтворює внутрішній стан хлопчика, який переживає складну боротьбу між голодом і гідністю. Через короткі діалоги, жести та мовчазні реакції автор розкриває глибину образи й водночас внутрішню силу підлітка. Коли дід Бочонок пропонує Климкові харчі на дорогу, хлопчик, попри втому й голод, відмовляється – не з упертості, а з почуття власної честі. Для героїв Тютюнника голод – не лише фізичне страждання, а випробування моральних принципів. Письменник показує, що навіть у злиднях дитина здатна залишатися духовно чистою, адже в ній живе глибоке народне відчуття добра, співчуття й честі. Голод може виснажити тіло, але не здатен зруйнувати людя-

ність. Климко долає спокусу повернутися назад, бо його веде не прагнення вижити, а висока мета – допомогти іншому. Саме ця мета наповнює його шлях сенсом і силою.

Повість Григора Тютюнника «Вогник далеко в степу» передає атмосферу важких післявоєнних років, коли людські долі були сповнені болем, втрат і водночас – непохитної віри в добро. Розповідь ведеться від імені хлопчика Павла, що надає творові особливої щирості та психологічної глибини. Через його сприйняття світ постає очима дитини, яка передчасно подорослішала. Письменник просто, але проникливо показує красу людської душі – і юного оповідача, і його мачухи, тітки Ялосовети. Вона, овдовівши невдовзі після початку війни, не опускає рук, а бере на себе турботу про пасинка, прагнучи виховати його гідною людиною.

Велич душі майстра, який очолював 5-ту групу ремісничого училища, де навчався Павло, розкривається через сцену їхнього першого завдання – виготовлення лопат. Цей простий, але надзвичайно важливий інструмент став незамінним у роки відбудови спустошених війною господарств. Григор Тютюнник майстерно передає буденність життя п'ятнадцятирічних хлопців, не оминаючи і ніжної теми першого кохання. Павло, разом із друзями, відвідує вечорниці, де зустрічає Маньку, яка симпатизує йому. Проте хлопець, щиро дитячий у своїй сором'язливості, не наважується висловити почуття. Драматизм цієї ситуації віддзеркалює повоєнну реальність: старші дівчата мріяли про заміжжя, а їхні ровесники загинули на фронтах. У результаті перші романтичні взаємини часто складалися так, що ініціатива виходила від дівчат, а їхні майбутні обранці могли бути на чотири-п'ять років молодшими.

Відразу з перших сторінок повісті постають важкі будні повоєнного села. Коли Павла вперше відмовилися прийняти до ремісничого училища, тітка не стримала сліз. Голод і нестача засобів для існування визначали вибір сільської молоді: стати ремісниками, а згодом – робітниками на заводах. Наступного дня вона сама повела пасинка до директора, рішуче борючись за його майбутнє: «Тітка Ялосовета одразу заплакала, почала розказувати, що хату нашу «вкинуло бомбою в річку», що живемо ми в тій хаті, як у норі, одягатися ні в віщо, їсти теж не дуже... А я стояв, дивився у підлогу і тримав у спітнілій руці згорнуті в дудочку документи: заяву, метричну довідку, табель за п'ятий клас і автобіографію. Мені було ніяково від того, що тітка Ялосовета розказує все про нас – хоч воно й правда – та ще й підхвалює мене: – Він слухняненький, роботящий, не дивіться, що такий ото малий. Він підросте. І вчиться ловко, самі ловкі оцінки...» [1, с. 52–54].

Через прийом контрасту – показуючи Павлика фізично крихким, але неймовірно наполегливим – автор підкреслює силу його духу та витримку. У повісті «Вогник далеко в степу» підлітки беруть на себе відповідальність не меншу, ніж дорослі. Щодня Павло відриває від своєї скромної «пайки» в ремісничому училищі двісті п'ятдесят грамів замерзлого хліба, приносячи його тітці Ялосоветі, рятуючи її від голоду і демонструючи щирі турботу навіть у важкі часи.

Павло мав трьох вірних товаришів – Василів: Силку, Обору та Кібкала. Усі вони були односельцями і щодня долали величезну відстань у вісімнадцять кілометрів туди й назад до ремісничого училища, не зважаючи на втому та суворі повоєнні будні: «Дорогу до райцентру ми поділили на станції. /.../ З цими станціями нам стало ходити веселіше: не встигнеш

дійти до першої, а вже і другу видно» [1, с. 62]. «Кібкало серед хлопців найзаможніший: у нього є і чоботи на зиму, і валянки, і сумка для зошитів. Але він і найжадібніший: їсть потихеньку він інших, по-кур'ячому нахиливши голову до сумки» [1, с. 64].

У селі не знайдеш жінки, жадібнішої за бабу Штокалку. Та поки юні «горе-зłodії» перебували в засідці, дід сам пригощав їх смачними плодами, відчувачи справжнє тепло й радість, коли ділився з дітьми: «Щодня топчуся по них, а ніколи ще такі добрі не були» [1, с. 55].

У ремісничому училищі хлопці ходять лише строєм і співають нові радянські пісні. Проте вечорами, збираючись щонеділі, молодь не забуває давніх народних пісень – «Чорноморець», «Ой ти, Галю» – і все ж складається відчуття, що незабаром ця важлива ознака українського села може зникнути, коли, за висловом самого Григора Тютюнника, «не десятки людей співало ту пісню, а одна многоголоса душа...» [1, с. 56].

Любов до праці й вірна дружба визначають життя юних героїв повісті. Та одного зимового дня Павло проявив справжню мужність. Йдучи до райцентру, він несподівано зустрів вовка на шляху. У критичній ситуації його кмітливість врятувала його: хлопець встиг наздогнати проїжджу машину, зачепитися за гак і залізити у кузов. Рятівником виявився старий ворог друзів – шофер Фріц, який зовсім не збирався допомагати дітям. Ця пригода, що могла закінчитися трагедією, зміцнила зв'язок між вихованцями дитбудинку та сільськими хлопцями. Раніше горді й самостійні сироти трималися осторонь, а тепер навіть простий окраєць хліба, переданий Гришухою, став символом дружби та взаємної підтримки.

Григор Тютюнник майстерно використовував художню деталь не лише для посилення емоційної напруги чи передачі ідеї, а й для миттєвого відтворення внутрішнього стану героя та його характеру. «Дивлюсь, а в грудях тисне щось – отак не дуже, м'яко...» [4, с. 142]. Кожна деталь, як і інші виразні засоби – жест, міміка, монолог чи діалог – служила прозаїку для створення об'ємного, живого образу персонажа.

Сенс назви повісті можна розуміти як символічне зображення майбутнього хлопців: «вогник» у степу уособлює їхні надії та прагнення до щастя. Хоч він і здається далеким, щоденна праця, відданість друзям і чесне життя поступово наближають їх до цієї мрії.

Григор Тютюнник у своїх записниках зазначав: його персонажі не просто несуть у собі світло добра – вони роблять його доступним іншим, перетворюючи власні вчинки на приклад людяності: «Найвища наука життя – мудрість, а найвища мудрість – бути добрим» [4, с. 126]. Для них добро стає не абстрактною цінністю, а життєвим правилом, яким вони керуються щодня. Півість «Вогник далеко в степу» показує, як чистота серця і моральна сила окремої людини контрастує з хаотичною й жорстокою атмосферою повоєнного часу.

Слід зауважити, що і десятирічний Климко, і Павло з трьома Василіями, яким по п'ятнадцять, власними очима бачили наслідки війни: руйнування, смерть, голод. Цей жорстокий досвід змусив їх стати дорослими значно раніше за свій вік. Насправді ці діти були позбавлені справжнього дитинства, адже війна змусила їх швидко дорослішати.

Герої повістей – Климко, Павло та Василі – постають як різні відтінки самого Григора Тютюнника, його альтер еґо в образах дітей війни. Хтось із них, як Климко, не пережив

лихоліття війни, інші стикалися з небезпекою навіть у мирні часи через байдужість і жорстокість оточення – прикладом є Фріц, який замість допомоги травмував Павла. А дехто не витримав морального тиску повоєнного життя, коли дитинство і юність залишилися лише спогадами, – так трагічно склалася доля самого письменника. Розкриваючи буденність та випробування своїх героїв, Григор Тютюнник майстерно показує їхню внутрішню силу, слабкості та душевні переживання, роблячи образи живими та психологічно переконливими.

Висновки. Отже, у своїх дитячих повістях Григор Тютюнник робить акцент на внутрішньому світі героїв – їхніх емоціях, переживаннях і сприйнятті власного досвіду у пізнанні навколишнього світу. Через деталі та символи письменник розкриває глибину душі своїх персонажів. У творах «Климко» та «Вогник далеко в степу» діти потрапляють у складні морально-психологічні ситуації, а автор застосовує широкий арсенал поетико-психологічних прийомів – ретроспекцію, асоціації, внутрішній монолог та інші, щоб передати їхні внутрішні конфлікти та духовне зростання.

Література:

1. Тютюнник Григор. Вибрані твори. Київ: Сакцент Плюс, 2007. 288 с.
2. Ленська С. В. Образ дітей війни у творах Гр.Тютюнника, В.Близниці, М.Вінграновського. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. 2009. Вип. XXI. С. 373–380.
3. Мовчан Р. Стильові тенденції творчої манери Григора Тютюнника : до 70-річчя письменника. *Українська мова та література*. 2001. № 45. С. 1–3.
4. Черненко О. Не зміліє пам'яті криниця : спогади про Григорія та Григора Тютюнників. Київ: Ярославів Вал, 2001. 255 с.
5. Дзюба І. Великий людинознавець : до вивчення творчості Гр. Тютюнника. *Урок української*. 2003. № 3. С. 38–41.
6. Калашикова О. Дитяча словотворчість як засіб стилістичної забарвленості в «дитячій» прозі Григора Тютюнника. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Ужгород, 2002. Вип. 5. С. 248–251.
7. Ковалів Ю. Новелістичні апробації Гр. Тютюнника. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету Серія: філологія*, 2009, № 2. С. 77–86.
8. Корабльова О. В. Дитячий світ у прозі Григора Тютюнника. *Актуал. пробл. слов'ян. філології. Сер. Лінгвістика і літературознавство*. Бердянськ, 2009. Вип. 21. С. 340–347.

Kozubenko L. Psychological aspects of children's stories by Grigor Tyutiunnyk

Summary. The article examines the psychological aspects of children's stories by Grigor Tyutiunnyk. Attention is drawn to the fact that in fiction, psychologism is manifested as the author's ability to immerse the reader in the world

of a person's inner experiences, where the true essence of the hero is revealed behind thoughts and emotions. It allows the author to convey not only the external actions of the character, but primarily his spiritual state, moral doubts, internal conflicts and character development. Through psychologism, the writer shows why the hero behaves in a certain way, how he reacts to the events that occur, and how his personality is formed. In the work of Grigor Tyutiunnyk, psychologism becomes the central artistic principle and the defining feature of his style, the main means of studying the human personality. It forms the structure of the works, influences the construction of images and gives them psychological depth, making the characters alive and convincing.

It has been found that the study of the artistic work of Hryhor Tyutiunnyk convincingly demonstrates that the writer conveyed the tragic collisions and drama of the life of the Ukrainian people through a deep reproduction of the psychology of the characters, their feelings, moods, as well as the interaction of the conscious and subconscious. This is what formed the author's unique creative manner and became a characteristic feature of his artistic style.

It has been revealed that focusing on the complex and often painful process of growing up of his characters, Hryhor Tyutiunnyk deeply reveals their inner world and psychological evolution. His prose clearly traces the desire to explore how a child with an unformed character perceives the surrounding reality, especially in extreme conditions of fear, absurdity, loss and death. The writer shows that under the pressure of tragic circumstances, the conscious experiences of the heroes gradually transform into a spontaneous flow of subconscious emotions and sensations. Lonely teenagers, faced with manifestations of evil, react spontaneously – through protest, resistance, desire for retribution, which is manifested in their actions, behavior and internal conflicts, artistically reproduced in the structure of the works.

The article proves that in his children's stories, Grigori Tyutiunnyk emphasizes the inner world of the heroes – their emotions, experiences and perception of their own experience in knowing the world around them. Through details and symbols, the writer reveals the depths of the soul of his characters. In the works "Klymko" and "A Spark Far in the Steppe", children find themselves in difficult moral and psychological situations, and the author uses a wide arsenal of poetic and psychological techniques – retrospection, associations, internal monologue and others to convey their internal conflicts and spiritual growth.

Key words: psychologism, aspect, child, world, writer, hero, story, feelings, creativity.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 20.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025